Sazlı, sözlü Novruz

Novruz bayramı ilə bağlı şifahi və yazılı ədəbiyyatda tarixi adət-ənənələrimizi, milli sərvətimizi yaşadan minlərlə nümunələr var. "Ergənəkon" dastanında türklərin Novruzu belə təsvir olunur: O gün bir parça dəmiri atəşə qoyub qızdırarlar. Öncə xaqan bunu başqa bir dəmirlə tutub oda qoyar, çəkiclə döyər. Ondan sonra bəylər də belə edərlər.

Bir qədər dəyişiklik etməklə bu adəti Krım türkləri bu gün də qoruyub saxlamaqdadırlar. Martın 21-də bütün ailə bir yerə yığılaraq ailə başçısının rəhbərliyi altında oda qoyulmuş dəmiri döyərlər.

XI əsr ərəb tarixçisi Əbu-Reyhan əl-Biruni öz əsərlərində Novruzu təbiətin oyanması, əkinçilik təsərrüfatının başlanğıcı kimi qavranılan dünyəvi bayram adlandırıb. Onun müasiri olan digər bir tarixçi Nizam-ül-Mülk isə özünün "Siyasətnamə" əsərində Novruzu yazın gəlişi ilə bağlı olan kütləvi xalq bayramı kimi təqdim edir. Ümumiyyətlə, bütün hallarda Novruz xalqları birliyə, həmrəyliyə, qarşılıqlı anlaşmaya və dostluğa səsləyən bayramdır.

Novruz adətləri Azərbaycanın müxtəlif guşələrində, bölgələrində təntənəli şəkildə keçirilir. Milli etiqada dayanaraq səməni cücərtmək, yumurta boyamaq, tonqal qalamaq, torba atmaq, şirniyyat (şəkərbura, paxlava, qoğal, südlü çörək və s.) bişirmək, meyvə və çərəzlərdən xonça bağlamaq kimi adətlər bayramın hansı ərazidə keçirilməsindən asılı olmayaraq, dəyişilməzdir. Bütün bu adətlər folklorumuzda da öz əksini tapıb və zaman keçsə də, dəyişmir.

Azərbaycan aşıq sənəti çox dərin tarixi köklərə malikdir. Aşıq poeziyası və aşıq sənəti həm də Azərbaycan xalqının bədii təfəkkürünün parlaq və zəngin sahəsidir. Ədəbiyyat və incəsənət xəzinəmizin qiymətli incilərindən olan bu sənət mahiyyəti etibarilə həmişə xalqın həyatı, mübarizəsi və mənəviyyatı ilə bağlı olmuşdur. Ən qədim dövrlərdən indiyədək saz-söz sənəti daşıyıcıları ozan, uzan, varsaq, dədə, qam, ata və bir çox başqa adla tanınmışlar. Öz yaradıcılıq fəaliyyətlərində onlar tarixi hadisələri və gündəlik həyatı nəsil, tayfa və xalqın tarixi yaddaşına çevirməklə kifayətlənməyərək, müdrik məsləhətçi, el ağsaqqalı, əski inam biliciləri kimi çıxış etmişlər.

Qədim zamanlardan başlayaraq bu gün də davam edən zəngin ozan-aşıq sənətində baharın tərənnümü mühüm rol oynayır. Aşıqlar ya bütövlükdə şeirlərini bahara həsr edir, ya da ayrı-ayrı şeirlərin bəndlərində, misralarında təbiəti canlandıran, yeniləşdirən fəsli xatırladırlar. Sırf baharın - Novruzun təsvir-tərənnümünə həsr olunan şeirlər "Novruznamə" adlanır. El şairlərimizin və aşıqlarımızın əsərlərində bu mövzu daha çox öz əksini tapıb. XVI əsr aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi Qurbaninin, ustadnamələr və təcnislər müəllifi Xəstə Qasımın, "Qul", "Şikəstə", "Bikəs" təxəllüsü ilə daha çox tanınan Abbas Tufarqanlının, el şairi Yəhya bəy Dilqəmin əsərlərində yaz, bahar mövzusu xüsusi yer tutur. Dilqəmin əsərlərində dövrdən, zəmanədən, vəfasızlıqdan şikayət motivi üstünlük təşkil edir. "Dilqəmi" saz havası onun adına bağlıdır. Şairin nikbin ruhlu şeirləri də çoxdur. Bunu baharın tərənnümünə həsr olunmuş "Dağlar" rədifli qoşmasından da görmək olar:

Zinəti nərgizlərdən, tər bənövşədən,
Al yaşıl geyinib şad olan dağlar.
Ruhu təzələyir gülab suları,
Dəhanlarda şirin dad olan dağlar.
Qərənfil, şəqayiq, lalə təzə-tər.
Baharın gülləri onu al bəzər.
Qara gəlsin süsən, sünbül sərbəsər,
Bülbülü güllərdən yad olan dağlar.

Bundan başqa, Aşıq Alının gəraylı və qoşmalarında, şəmkirli Aşıq Hüseynin, Aşıq Musanın Novruza, baharın gəlişinə həsr olunmuş xeyli seçmə əsərləri vardır. Azərbaycan aşıq-şeir sənətinin zirvəsini fəth etmiş ustad sənətkar Aşıq Ələsgərin əsərləri arasında bu mövzu ilə bağlı örnəklər qədərincədir:

Könlüm qaranquş tək uçub qoynuna,
Gəzir hər yamacı, hər yanı, yaylaq!
Ruhum təzələnir, məst olur ürək,
Göründə bu çağı, bu halı, yaylaq!
Kəkotu, qırxbuğum, qaymaqçiçəyi,
Bənövşə, qantəpər, qızlar örpəyi,
Qoyun mələşməsi, çoban tütəyi,
Çəkir uzaqlara xəyalı, yaylaq!

Aşıq Musanın "Kəklik" rədifli şeiri də el arasında xüsusilə sevilir:

Baharın gülşən çağında,
Nə oxursan, sona kəklik.
Oxudun, gəldin xoşuma,
Yaşayasan sən, a kəklik.
Kəklik məskən salıb daşa,
Sürmə çəkib gözə, qaşa,
Bu dövranın getməz başa,
Ovçu gəldi, sin, a kəklik.

Təbiətin nadir ətirli çiçəyi bənövşə çox şairin ilham mənbəyi olmuşdur. Aşıq Şəmşir də bu boynubükük çiçəyi öz şeirinin mövzusuna çevirmişdir:

Bahar çatıb bəzəyirmi dağları,
Açılırmı sizin yerdə bənövşə?
Qımışırmı dodaqları nərgizin,
Təzə-tərmi güneylərdə bənövşə?
Aşıq Qurbanidən qalıb nişana,
Torpaqdı bizə də, ona da ana,
Boynunu pərişan əyməsin yana,
Salmasın qəlbini dərdə bənövşə.

Aşıq Şakir 1922-ci ildə Ağsu rayonunun Xəlilli kəndində anadan olmuşdur. Hələ məktəb illərində el sənətinə maraq göstərmişdir. Orta məktəbi bitirdikdən sonra iki il Göyçayda Aşıq Mürsələ şəyirdlik etmiş, özü ustad aşıq kimi formalaşmışdır. El şənliklərində məlahətli səsi ilə sevilən Aşıq Şakir həyatın nəbzini duyan, ona söz qoşan sənətkar olmuşdur. Onun şeirləri arasında bahar təravətli nümunələr daha çoxdur:

Bahar gülür, günəş gülür, el gülür,
Nazlı dilbər, dövran gülür, sən də gül.
Çəmən gülür, çiçək gülür, çöl gülür,
Lalə, nərgiz, reyhan gülür, sən də gül.
Ötür azadlığın xoş təranəsi;
Hər budaq üstündə bir quşun səsi
Baxdıqca insanın gəlir həvəsi
Cüyür, maral, ceyran gülür, sən də gül.
Gülşəndə şövq ilə ötür bülbüllər.
Çəməndə gül dərir türfə gözəllər,
Toy-bayram keçirir obalar, ellər.
Qoca gülür, cavan gülür, sən də gül.

Novruz bayramı adət-ənənəmizdə, folklorumuzda da öz qədimliyini qoruyub saxlayır. Novruz günü bütün ev-eşik təmizlənir, əşyalar havaya verilmək üçün çölə çıxarılır. Bu bayramda küsülülər barışırlar. Bayram aşı bişəndə isə bütün qonşular bir-birinə qonaq gedir, o nemətdən bir yerdə dadırlar. Novruz günü bütün cavan qızlar qapıları pusmağa, yaxşı söz eşitməyə gedərlər. Tonqalların üstündən hoppanarlar. Novruz bayramında hər evdə səməni cücərdilməlidir və cücərdərkən niyyət etmək lazımdır. Əgər səməni göyərərsə, niyyətinin çin olacağı deməkdir. Bir sözlə, Novruzda həyat yenidən başlanır. Biz də arzu edək ki, arzularınız səmənilər kimi göyərsin, diləkləriniz çiçək açsın. Süfrəniz ruzili, bərəkətli, bayramınız mübarək olsun!

Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"

Azərbaycan. - 2025.- 19 mart (№ 60).- S.15